



Π.3.2.5 Πιλοτική εφαρμογή και αξιολόγηση αντιπροσωπευτικού αριθμού σεναρίων από κάθε τύπο σε διαφοροποιημένες εκπαιδευτικές συνθήκες πραγματικής τάξης

**Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας**

**Α΄ Λυκείου**

**Θεματική ενότητα:**

**Παράδοση και μοντερνισμός στη νεοελληνική ποίηση**

**Τίτλος:**

**«Η μορφή του Κωνσταντίνου Παλασιολόγου στην παραδοσιακή και μοντέρνα ποίηση»**

**Συγγραφή: ΧΑΡΙΤΩΝ ΜΑΔΕΝΛΗΣ**

**Εφαρμογή: ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΣΑΡΜΠΙΑΝΗ**



**ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ  
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ**

**Θεσσαλονίκη 2014**



## ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: «Δημιουργία πρωτότυπης μεθοδολογίας εκπαιδευτικών σεναρίων βασισμένων σε ΤΠΕ και δημιουργία εκπαιδευτικών σεναρίων για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας στην Α/βάθμια και Β/βάθμια εκπαίδευση» MIS 296579 (κωδ. 5.175), - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι. Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π.3.2.5. Πιλοτική εφαρμογή και αξιολόγηση αντιπροσωπευτικού αριθμού σεναρίων από κάθε τύπο σε διαφοροποιημένες εκπαιδευτικές συνθήκες πραγματικής τάξης.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΑΡΑΔΟΤΕΟΥ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ

Υπεύθυνος υπο-ομάδας εργασίας λογοτεχνίας: Βασίλης Βασιλειάδης

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

<http://www.greeklanguage.gr>

Καραμαούνα 1 – Πλατεία Σκρά Τ.Κ. 55 132 Καλαμαριά, Θεσσαλονίκη

Τηλ.: 2310 459101 , Φαξ: 2310 459107, e-mail: [centre@komvos.edu.gr](mailto:centre@komvos.edu.gr)



## **Α. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ**

### ***Τίτλος***

Η μορφή του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου στην παραδοσιακή και μοντέρνα ποίηση.

### ***Εφαρμογή σεναρίου***

Παρασκευή Σαρμπάνη

### ***Δημιουργία σεναρίου***

Χαρίτων Μαδενλής

### ***Διδακτικό αντικείμενο***

Νεοελληνική λογοτεχνία

### ***Τάξη***

Α΄ Λυκείου

### ***Σχολική μονάδα***

1<sup>ο</sup> Γενικό Λύκειο Νίκαιας

### ***Χρονολογία***

Από 02-04-2014 έως 12-05-2014.

### ***Διδακτική/θεματική ενότητα***

Παράδοση και μοντερνισμός στη νεοελληνική ποίηση

### ***Διαθεματικό***

Όχι

### ***Χρονική διάρκεια***

Εννέα (9) διδακτικές ώρες

### ***Χώρος***

I. Φυσικός χώρος:

Εντός σχολείου: αίθουσα διδασκαλίας, εργαστήριο πληροφορικής.

II. Εικονικός χώρος: Wiki.



### ***Προϋποθέσεις υλοποίησης για δάσκαλο και μαθητή***

Απαιτήθηκε εξοικείωση των μαθητών με την ομαδοσυνεργατική μέθοδο καθώς και με τη χρήση διαφόρων εφαρμογών του Η/Υ όπως: προγράμματα επεξεργασίας κειμένου (Word), εννοιολογικοί χάρτες (text2mindmap) και Wiki. Αντιστοίχως εξοικειωμένη ήταν και η διδάσκουσα με τα παραπάνω. Επειδή οι εργασίες ήταν ομαδικές, χρειάστηκε οι μαθητές κάθε ομάδας να βρίσκονται εκτός σχολικού ωραρίου μεταξύ τους σε έναν κοινό χώρο (στο σπίτι κάποιου με πρόσβαση στο διαδίκτυο ή σε κάποιον χώρο, στον οποίο διατίθεται δωρεάν πρόσβαση στο διαδίκτυο) για την εκπόνηση εργασιών. Αν δεν ήταν εύκολο να συναντηθούν, τότε μπορούσαν να αξιοποιήσουν τις δυνατότητες που προσφέρει το Wiki για ασύγχρονη συνεργασία. Μια σχετική εξοικείωση με βασικά γεγονότα της βυζαντινής ιστορίας θα ήταν χρήσιμη, πράγμα που όμως δε συνέβη με τη συγκεκριμένη ομάδα παιδιών, χωρίς τελικά αυτό να αποβεί απαγορευτικό για την επίτευξη των στόχων του σεναρίου.

Όσον αφορά στην υλικοτεχνική υποδομή, το σχολείο διέθετε αρκετά σύγχρονο εργαστήριο πληροφορικής εξοπλισμένο με επαρκή αριθμό υπολογιστών και ήταν διαθέσιμο σε όλες σχεδόν τις φάσεις της εργασίας μας. Επίσης, απαραίτητη ήταν η ύπαρξη κάποιας σχολικής ή δημόσιας βιβλιοθήκης με βιβλία βυζαντινής ιστορίας.

### ***Εφαρμογή στην τάξη***

Το συγκεκριμένο σενάριο εφαρμόστηκε στην τάξη.

### ***Το σενάριο στηρίζεται***

Χαρίτων Μαδενλής, Η μορφή του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου στην παραδοσιακή και τη μοντέρνα ποίηση, Νεοελληνική Λογοτεχνία Α΄ Λυκείου, 2013.

### ***Το σενάριο αντλεί***

Κατερίνα Φωτίου, [Παράδοση και μοντερνισμός στη νεοελληνική ποίηση](#), [Νεοελληνική Λογοτεχνία](#), 2011.



Αξιοποιείται ο πίνακας με τα χαρακτηριστικά της παραδοσιακής και μοντέρνας ποίησης που υπάρχει στο παραπάνω σενάριο.

## **Β. ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ / ΠΕΡΙΛΗΨΗ**

Οι μαθητές μελέτησαν αποσπάσματα από βιβλία βυζαντινής ιστορίας, ώστε να παρουσιάσουν τη δράση του τελευταίου αυτοκράτορα του Βυζαντίου, Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου, και τη στάση διαφόρων ιστορικών απέναντί του. Επίσης, εξέτασαν ποιήματα που εμπνέονται από τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, εντοπίζοντας τα μέσα με τα οποία η παραδοσιακή και μοντέρνα ποίηση αναδεικνύουν το θέμα στο οποίο αναφέρονται. Βασικός στόχος του σεναρίου ήταν να μπορέσουν οι μαθητές να συγκρίνουν τον λόγο της ιστορίας και τον λόγο της λογοτεχνίας, τη διαφορετική στόχευση και τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους κάθε κείμενο «μιλά».

## **Γ. ΕΙΣΑΓΩΓΗ**

### ***Σύλληψη και θεωρητικό πλαίσιο***

Οι μαθητές την πρώτη ώρα του σεναρίου εξέτασαν τη δράση του τελευταίου βυζαντινού αυτοκράτορα, όπως αυτή αναδεικνύεται μέσα από διαφορετικά ιστορικά κείμενα. Προσεγγίζοντας συγκριτικά τις ιστορικές πηγές εντόπισαν τις πληροφορίες που σχετίζονται με το θέμα της έρευνάς τους και κατέγραψαν τη στάση που διαμορφώνει ο ιστορικός απέναντι στη μορφή του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ώστε να γίνει κατανοητή η υποκειμενική θεώρηση των ιστορικών γεγονότων και μορφών από τους ερευνητές ιστορικούς.

Στη συνέχεια του σεναρίου, οι μαθητές εξέτασαν ανά ομάδες είτε ένα παραδοσιακό είτε ένα μοντέρνο ποίημα με θέμα τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο. Μελετώντας τα ποιήματα αυτά και διαπιστώνοντας τα μέσα που χρησιμοποιεί η παραδοσιακή και η μοντέρνα ποίηση, επιδιώχθηκε οι μαθητές να κατανοήσουν τη διαφορά του επιστημονικού από τον λογοτεχνικό λόγο. Οι εργασίες του σεναρίου



εκπονήθηκαν από τους μαθητές ομαδικά, ενώ ενθαρρύνθηκαν να συνεργαστούν μεταξύ τους ασύγχρονα μέσα από το Wiki της τάξης. Την τελευταία ώρα του σεναρίου προβλεπόταν η εκπόνηση ατομικών εργασιών από όλους τους μαθητές στο σχολείο, για να διαπιστωθεί ο βαθμός απόκτησης των δεξιοτήτων που προέβλεπε το σενάριο.

#### **Δ. ΣΚΕΠΤΙΚΟ-ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΤΟΥΣ**

##### ***Γνώσεις για τον κόσμο, αξίες, πεποιθήσεις, πρότυπα, στάσεις ζωής***

Με τη διδασκαλία του σεναρίου επιδιώχθηκε οι μαθητές:

- να συνειδητοποιήσουν τη μεγάλη ευθύνη του ηγέτη, όταν καλείται να πάρει σημαντικές αποφάσεις για το κοινωνικό σύνολο,
- να διαπιστώσουν την τραγικότητα των προσώπων που καλούνται να επιλέξουν ανάμεσα στην επιβίωση πάση θυσία και στην πίστη στις αξίες τους,
- να συνειδητοποιήσουν τον συλλογικό πόνο που προκαλεί στο κοινωνικό σύνολο μια εθνική συμφορά, τη μεταβίβαση του πόνου αυτού στις άλλες γενιές και τους τρόπους με τους οποίους οι επόμενες γενιές διαχειρίζονται τις ιστορικές στιγμές του παρελθόντος,
- να συνειδητοποιήσουν πως είναι δυνατές πολλαπλές αφηγήσεις ενός γεγονότος ανάλογα με την τοποθέτηση εκείνου που το αφηγείται.

##### ***Γνώσεις για τη λογοτεχνία***

Με τη διδασκαλία του σεναρίου επιδιώχθηκε οι μαθητές:

- να κατανοήσουν τη λειτουργία της ποίησης στη διαχείριση του συλλογικού πόνου που προκαλεί στις επόμενες γενιές μια εθνική συμφορά,
- να διαπιστώσουν τα χαρακτηριστικά του ύφους του ιστορικού κειμένου, σε σύγκριση και με το ύφος και τους στόχους ενός ποιητικού κειμένου,
- να συνειδητοποιήσουν ότι ο λόγος ενός κειμένου έχει άμεση σχέση με την στόχευση και την τοποθέτησή του δημιουργού του.





### *Γραμματισμοί*

Με τη διδασκαλία του σεναρίου επιδιώχθηκε οι μαθητές να μπορούν:

- να εντοπίζουν σε ποιήματα χαρακτηριστικά της παραδοσιακής και της μοντέρνας ποίησης,
- να εντοπίζουν και να αξιολογούν τα μέσα με τα οποία η ποίηση παρουσιάζει τα θέματα που πραγματεύεται,
- να διακρίνουν μέσα σε ιστορικά κείμενα τη θέση του ιστορικού συγγραφέα απέναντι σε πρόσωπα και γεγονότα,
- να διακρίνουν τους στόχους και τα χαρακτηριστικά ενός ιστορικού κειμένου από αυτά ενός ποιητικού κειμένου.

### *Διδακτικές πρακτικές*

Στην πρώτη φάση του σεναρίου χρησιμοποιήθηκε συζήτηση στην ολομέλεια και μετωπική διδασκαλία. Οι μαθητές μαζί με τη διδάσκουσα, εκκινώντας από τις ήδη υπάρχουσες γνώσεις για τη σχέση λογοτεχνίας και ιστορίας, έκαναν μια εισαγωγική εξέταση των ζητημάτων του σεναρίου με αφορμή αποσπάσματα από το έργο του Δούκα και του Εβλιγιά Τσελεμπή και έναν θρήνο για την άλωση της Πόλης.

Στη συνέχεια, χρησιμοποιήθηκε η ομαδοσυνεργατική μέθοδος εργασίας των μαθητών, τόσο μέσα στον φυσικό χώρο της σχολικής τάξης και του εργαστηρίου πληροφορικής, κατά τη διάρκεια του σχολικού ωραρίου, όσο και στον εικονικό χώρο του Wiki, σε χρόνο πέρα από το σχολικό ωράριο. Οι μαθητές μελέτησαν τα ποιητικά κείμενα που τους δόθηκαν και απομόνωσαν πληροφορίες για τον Παλαιολόγο και την περίοδο πριν την πτώση της Κωνσταντινούπολης αλλά και στοιχεία για τη στάση του ιστορικού απέναντι στον Παλαιολόγο. Η εκπαιδευτικός επενέβη, όποτε κρίθηκε απαραίτητο, καθοδηγώντας και δίνοντας τις απαραίτητες διευκρινίσεις στους μαθητές μέσα στη σχολική τάξη, κατά την εφαρμογή του σεναρίου, καθώς και στον χώρο του Wiki, προκειμένου, μέσω της ανατροφοδότησης, να επιτευχθεί η βελτίωση του



παραγόμενου υλικού και η απόκτηση ανάλογων δεξιοτήτων από τους μαθητές. Στο τέλος του σεναρίου όλοι οι μαθητές ανέλαβαν ατομική εργασία για να διαπιστωθεί ο βαθμός απόκτησης των δεξιοτήτων που προέβλεπε το σενάριο.

## Ε. ΛΕΠΤΟΜΕΡΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

### *Αφετηρία*

Το σενάριο εντάσσεται στην ενότητα «Παράδοση και μοντερνισμός στη νεοελληνική ποίηση» και έχει στόχους σχετικούς με το αντίστοιχο [Πρόγραμμα Σπουδών](#) για το μάθημα της Λογοτεχνίας Α΄ Λυκείου. Παράλληλα, εξετάζεται η παρουσίαση μιας ιστορικής προσωπικότητας μέσα από ιστορικά και ποιητικά κείμενα. Επιλέχθηκε η μορφή του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου, τελευταίου αυτοκράτορα του Βυζαντίου, γιατί θεωρήθηκε πως έχει ενδιαφέρον για τους μαθητές να εξετάσουν τη δράση ενός ηγέτη, ο οποίος καλείται να διαχειριστεί μια μεγάλη εθνική κρίση και να πάρει αποφάσεις για το σύνολο και τον εαυτό του.

Η δράση του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου αποτελεί αντικείμενο ιστορικής έρευνας και παράλληλα συγκινεί τους ποιητές από τα χρόνια της Άλωσης έως τις μέρες μας. Θεωρήθηκε ότι οι μαθητές της Α΄ Λυκείου, που έχουν την τάση (της ηλικίας τους) να ασκούν κριτική σε όσα αντιμετωπίζουν στην καθημερινότητά τους, θα δέχονταν με ενδιαφέρον να εξετάσουν κείμενα που προσεγγίζουν από διαφορετική σκοπιά μια ιστορική μορφή και καταλήγουν σε διαφορετική θέση: από την αμφισβήτηση της δράσης του τελευταίου αυτοκράτορα του Βυζαντίου (βλ. ιστορικό έργο του Γιάννη Κορδάτου) έως τον θαυμασμό για την αυτοθυσία του (βλ. παραδοσιακά και μοντέρνα ποιήματα που αναφέρονται στο τέλος του αυτοκράτορα).

### *Σύνδεση με τα ισχύοντα στο σχολείο*

Το [Πρόγραμμα Σπουδών](#) για το μάθημα των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α΄ Λυκείου περιέχει την ενότητα «Παράδοση και μοντερνισμός στη νεοελληνική ποίηση» και προβλέπει τη μελέτη χαρακτηριστικών της μοντέρνας και παραδοσιακής





ποίησης. Παράλληλα, στα Προγράμματα Σπουδών του μαθήματος Ιστορίας και των τριών τάξεων του Λυκείου προβλέπεται η μελέτη ιστορικών πηγών. Στο πλαίσιο αυτό, που διαμορφώνουν τα Προγράμματα Σπουδών, το σενάριο περιλαμβάνει την εξέταση χαρακτηριστικών παραδοσιακών και μοντέρνων ποιημάτων, που αναφέρονται στον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, και παράλληλα, ιστορικών κειμένων με το ίδιο θέμα.

### ***Αξιοποίηση των ΤΠΕ***

Στο αρχικό σενάριο αξιοποιήθηκε διαδικτυακή εφαρμογή δημιουργίας εννοιολογικού χάρτη. Προβλεπόταν, επίσης, και η δημιουργία χρονογραμμής με τη χρήση διαδικτυακού εργαλείου, αλλά αυτό δεν κατέστη δυνατό στην παρούσα εφαρμογή, μιας και κρίθηκε αρκετά περίπλοκο και το χρονικό περιθώριο δεν το επέτρεπε. Ο εννοιολογικός χάρτης<sup>1</sup> χρησιμοποιήθηκε ως μέσο οπτικοποίησης των πληροφοριών που άντλησαν οι μαθητές κατά την αποκωδικοποίηση του ιστορικού κειμένου.

Η χρήση του Wiki, ως πλατφόρμας στην οποία αναρτώνται και σχολιάζονται οι εργασίες από μαθητές και διδάσκουσα, εξασφαλίζει τη στενότερη συνεργασία μεταξύ των μελών της εκπαιδευτικής διαδικασίας (μαθητών και διδάσκοντα) πέρα από τη σχολική τάξη και την περιορισμένη διάρκεια του σχολικού ωραρίου συμβάλλοντας στην απαιτούμενη ανατροφοδότηση (Παντζαρέλας, 2012).

### ***Κείμενα***

#### *Λογοτεχνικά κείμενα εκτός σχολικών εγχειριδίων*

[«Ανακάλυμμα της Κωνσταντινούπολης»](#). Στο *Ποιητική Ανθολογία, Β΄. Μετά την Άλωση (15ος και 16ος αιώνας)*. Επιμ. Λίνος Πολίτης, 15–16. Αθήνα: Δωδώνη, 1985 [1965].

---

<sup>1</sup> Ο εννοιολογικός χάρτης αξιοποιείται λοιπόν ως μέσο κριτικής αντιμετώπισης του υλικού που εξετάζεται και έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη ιστορικής σκέψης από τους μαθητές (Οικονόμου, 2012).



[«Το πάρσιμο της Πόλης 29 Μαΐου 1453»](#). Στο *Συλλογή Δημοτικών ασμάτων. Παλαιών και νέων*. Επιμ. Αθ. Ιατρίδης, 15–16. Αθήνα: Τυπογραφείον Δ. Αθ. Μαυρομμάτη, 1859.

Γεώργιος Βιζυηνός, [«Ο τελευταίος Παλαιολόγος»](#). *Αττίδες Αύραι*, 59. Αθήνα: Ερατώ, 2006 [1884].

Οδυσσέας Ελύτης, [«Θάνατος και Ανάστασις του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου»](#). *Ετεροθαλή*, 41–43. Αθήνα: Ίκαρος, 1974.

Κ. Π. Καβάφης, [«Θεόφιλος Παλαιολόγος»](#). *Άπαντα Ποιητικά*, 262. Αθήνα: Ύψιλον/Βιβλία, 1990.

Νίκος Καζαντζάκης, [«Κωνσταντίνος ο Παλαιολόγος»](#). *Θέατρο Τραγωδίες με βυζαντινά θέματα* (απόσπασμα), 520–525. Αθήνα: Ελένη Καζαντζάκη, 1998.

Κώστας Καρυωτάκης, [«Μαρμαρωμένη Βασιλιά»](#). Στο *Τα ποιήματα (1913-1928)*. Επιμ. Γ. Π. Σαββίδη, 221. Αθήνα: Νεφέλη, 1992.

Γιώργος Ξενάριος, [«Η πτώση του Κωνσταντίνου»](#) (απόσπασμα), 57–61. Αθήνα: Καστανιώτης, 1990.

#### Υποστηρικτικό/εκπαιδευτικό υλικό:

Μη λογοτεχνικά κείμενα

Μιχαήλ Δούκας. *Βυζαντινοτουρκική Ιστορία*. Επιμ. Βρ. Καραλής, 481–485, 523–525, 529–531, 542–543. Αθήνα: Κανάκη, 1997.

Ελισάβετ Ζαχαριάδου. «Κωνσταντίνος ΙΑ΄ και Μωάμεθ Β΄. Η πολιορκία και η άλωση της Κωνσταντινουπόλεως». Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους τ. Θ*, 205–213. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1980.

Γιάννης Κορδάτος. *Ακμή και παρακμή του Βυζαντίου*, 528–590. Αθήνα: Μπουκουμάνη, 1974.



## *Διδακτική πορεία/στάδια/φάσεις*

### *Α' φάση*

1<sup>η</sup> ώρα (αίθουσα διδασκαλίας)

Η πρώτη ώρα έγινε στην αίθουσα διδασκαλίας· το εργαστήριο πληροφορικής δεν ήταν διαθέσιμο αλλά δεν ήταν και απαραίτητο, μιας και η πρώτη ώρα θα ήταν αφιερωμένη σε συζήτηση στην ολομέλεια. Οι μαθητές ενημερώθηκαν για τον χωρισμό τους σε ομάδες από τη διδάσκουσα. Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία είχε χρησιμοποιηθεί και άλλες φορές στη διάρκεια του σχολικού έτους, οπότε είχαμε πειραματιστεί με διάφορους τρόπους χωρισμού σε ομάδες και αυτή τη φορά χρησιμοποιήσαμε έναν που είχε εν πολλοίς λειτουργήσει στην προηγούμενη ομαδική εργασία. Δε ζητήθηκε πάντως από τους μαθητές να καθίσουν στην τάξη με βάση την ομάδα στην οποία ανήκαν.

Οι δραστηριότητες της ώρας αυτής διαφοροποιήθηκαν από αυτές του αρχικού σεναρίου, όπου προβλεπόταν η δημιουργία ψηφιακής χρονογραμμής με γεγονότα και πρόσωπα που γνωρίζουν οι μαθητές από τη βυζαντινή ιστορία του Γυμνασίου. Στην επιλογή αυτή δε μας οδήγησε μόνο η αδυναμία πρόσβασης στο εργαστήριο αλλά και το γεγονός πως η συγκεκριμένη ομάδα παιδιών θα χρειαζόταν περισσότερη από μια ώρα για να ανταποκριθούν στη δημιουργία της χρονογραμμής, καθώς πέρα από τη δυσκολία του τεχνολογικού εργαλείου, υπήρχε και το εμπόδιο της ανάκλησης ιστορικών πληροφοριών από τη διδαγμένη στο Γυμνάσιο βυζαντινή ιστορία. Προτιμήθηκε, επομένως, να ανοιχθεί ένας διαφορετικός δρόμος σύνδεσης με το θέμα.

Ξεκίνησε συζήτηση της ολομέλειας, την οποία σε γενικές γραμμές κατηύθυνε η διδάσκουσα. Τα παιδιά ρωτήθηκαν *ποια είδη γραπτού λόγου γνωρίζουν* και καταγράφηκαν οι απαντήσεις τους στον πίνακα: ιστορία, λογοτεχνία, κείμενα πληροφόρησης, φιλοσοφία, επιστήμη. Στη συνέχεια, ρώτησα *ποιο είναι το κριτήριο με το οποίο διακρίνουν ανάμεσα στα είδη αυτά* και ακούστηκαν διάφορες απαντήσεις: σκοπός, χρήση της γλώσσας, θέματα, αν «πατάνε» στην πραγματικότητα ή όχι.



Κύκλωσα την ιστορία και τη λογοτεχνία και είπα πως τις επόμενες ώρες θα εστιάσουμε στη σχέση ανάμεσα σε αυτά τα δύο είδη λόγου. Ζήτησα λοιπόν τη γνώμη τους με τις εξής ερωτήσεις: *ποιους στόχους θέτουν τα κείμενα που ανήκουν είτε στο ένα είτε στο άλλο είδος; Πώς τροφοδοτεί η μια την άλλη;*

Οι μαθητές ανταποκρίθηκαν αρκετά εύστοχα, επισημαίνοντας πως στόχος της ιστορίας είναι να αφηγηθεί το παρελθόν, αλλά και να το ερμηνεύσει –όπως υπογράμμισαν κάποια άλλα παιδιά–, ενώ της λογοτεχνίας να εκφραστεί ο λογοτέχνης, να δημιουργήσει ένα αισθητικό αποτέλεσμα, να διαμαρτυρηθεί για κάτι, να προσφέρει αισθητική απόλαυση στον αναγνώστη. Ρώτησα τότε *αν κάποιες φορές είτε η ιστορία είτε η λογοτεχνία επιτελούν λειτουργίες που έχουμε συνδεδεμένες με το άλλο είδος γραπτού λόγου· η ιστορία δεν τέρπει τον αναγνώστη; Δε μαθαίνουμε πολλές φορές πληροφορίες για το πώς έβλεπαν οι άνθρωποι τον εαυτό τους στο παρελθόν από τα λογοτεχνικά κείμενα της εποχής τους;* Οι περισσότεροι παραδέχθηκαν πως αυτό συμβαίνει και μια μαθήτρια έφερε ως παράδειγμα τον Σλήμαν, που χρησιμοποίησε ως ιστορική πηγή τα ομηρικά έπη και οδηγήθηκε έτσι στην ανακάλυψη του ανακτόρου των Μυκηνών. Άλλος μαθητής, όμως, επέμεινε πως αυτός δεν ήταν εξαρχής στόχος των ομηρικών επών. Επεσήμανα πως πολλές φορές τα κείμενα λειτουργούν ανεξάρτητα από την στόχευση του δημιουργού τους και έφερα ως παράδειγμα τον Ηρόδοτο, που, ενώ έγραψε ιστορία, εμείς σήμερα τον διαβάζουμε και ως εξαιρετο δείγμα λογοτεχνίας.

Όσον αφορά στην ερώτηση για το πώς τροφοδοτεί το ένα είδος το άλλο, και ενώ αμέσως απάντησαν πως η λογοτεχνία δανείζεται θέματα από την ιστορία, τους φάνηκε αρκετά πιο δύσκολο να εντοπίσουν δάνεια της ιστορίας από τη λογοτεχνία. Εστίασαμε όμως στα θέματα που δανείζεται η λογοτεχνία από την ιστορία και ρώτησα αν μπορούν να σκεφτούν κάποιο παράδειγμα. Δεν υπήρξαν πολλές απαντήσεις: η Ιθάκη του Καβάφη –επεσήμανα πως εκεί το έναυσμα ήταν ο μύθος του Οδυσσέα, όχι κάποια ιστορική πληροφορία ή κάποιο ιστορικό κείμενο–, το



ημερολόγιο της Άννας Φρανκ –επεσήμανα και εδώ πως πρόκειται για ντοκουμέντο το οποίο διαβάζεται ως λογοτεχνικό κείμενο.

Μοίρασα τότε [φυλλάδιο](#) με κείμενα για την Άλωση: ένα απόσπασμα από την Ιστορία του Δούκα, ένα απόσπασμα από τον τούρκο περιηγητή του 17<sup>ου</sup> αιώνα, Εβλιγιά Τσελεμπί, και έναν θρήνο για την Άλωση σε ποντιακή διάλεκτο. Αφού διαβάσαμε πρώτα τον θρήνο, τα παιδιά συμφώνησαν πως εδώ έχουμε όντως ένα λογοτεχνικό κείμενο που δανείζεται θέματα από την ιστορία. Όταν ρωτήθηκαν για τον στόχο του κειμένου, απάντησαν πως εκφράζει το πένθος για την πτώση της Κωνσταντινούπολης. Τους ζήτησα τότε να θυμηθούν πως την εποχή που γράφτηκαν τα κείμενα αυτά δεν υπήρχαν μέσα ενημέρωσης, όπως τα εννοούμε εμείς, και έτσι η πληροφόρηση γινόταν και με αυτόν τον τρόπο. Ζήτησα επίσης να εξηγήσουν, από την άποψη των στόχων του κειμένου, τον τελευταίο στίχο του ποιήματος: «Η Ρωμανία κι αν πέρασεν, ανθεί και φέρει κι άλλο». Ανταποκρίθηκαν λιγότερα παιδιά από ό,τι στις προηγούμενες ερωτήσεις, απάντησαν πάντως εύστοχα πως εδώ εκφράζεται ελπίδα για μελλοντική αναγέννηση της αυτοκρατορίας.

Στη συνέχεια, έδωσα κάποια στοιχεία για την ταυτότητα των κειμένων του Δούκα και του Εβλιγιά Τσελεμπί και ζήτησα, αφού τα διαβάσουν, να τα συγκρίνουν τόσο μεταξύ τους, όσο και με το ποίημα για την Άλωση, ως προς τη στάση των συγγραφέων και της ποιητικής φωνής απέναντι στην Άλωση, τους στόχους που θεωρούν πως έχει κάθε κείμενο και το ύφος του κειμένου. Επισημάνθηκε από τα παιδιά πως το κείμενο του Δούκα αποπνέει ιδιαίτερο συναισθηματισμό –πράγμα όχι και τόσο συνηθισμένο σε μια ιστορική αφήγηση–, πως τόσο ο Παλαιολόγος όσο και ο Μωάμεθ εμφανίζουν ένα «ανθρώπινο» πρόσωπο, ενώ ο Τσελεμπί από την άλλη, αν και αναφέρεται σε απίστους και στρατιώτες του Ισλάμ, έχει τόνο λιγότερο συναισθηματικό από το κείμενο του Δούκα. Τους ζήτησα να εξηγήσουν *πού οφείλεται κατά τη γνώμη τους η διαφορά αυτή* και κάποιος μαθητής απάντησε πως προφανώς παίζει ρόλο η χρονική απόσταση από το ίδιο το γεγονός. Σχολιάστηκε, ακόμη, η





διαφορά ύφους ανάμεσα στα ιστορικά κείμενα και το ποίημα: ο πιο έντονος μεταφορικός λόγος του ποιητικού κειμένου, οι προσωποποιήσεις που εμφανίζονται σε αυτό, ο έμμετρος λόγος. Από το ιστορικό κείμενο δεν απομόνωσαν ιδιαίτερα στοιχεία αλλά δεν επέμεινα περισσότερο, μιας και το κείμενο του Δούκα δεν είναι ένα τυπικό δείγμα ιστορικού κειμένου, με τα χαρακτηριστικά που έχει ένα τέτοιο κείμενο σήμερα.

Στην ερώτηση αν θεωρούν πως ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος θα μπορούσε να αποτελέσει υλικό για κάποιον ποιητή και γιατί, οι μαθητές απάντησαν καταφατικά αιτιολογώντας την άποψή τους με το επιχείρημα πως ο Παλαιολόγος είναι μια ηρωική φιγούρα, ένας άνθρωπος αποφασισμένος να παλέψει μέχρι τέλους για τα ιδανικά του. Πρόσθεσα πως έχει την ιδιαιτερότητα να είναι μια εξόχως τραγική μορφή, μιας και γνώριζε ότι μαζί με τη δική του βασιλεία κλείνει η χιλιετής ύπαρξη της ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Κάπου εκεί πλησίαζε το τέλος της πρώτης ώρας και ενημέρωσα τους μαθητές πως στη συνέχεια θα ασχολούμασταν με κείμενα ιστορικά και ποιητικά, των οποίων κοινό θέμα είναι η μορφή του Παλαιολόγου και πως θα εστιάζαμε στον τρόπο με τον οποίο κάθε κείμενο «βλέπει» τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο και στα μέσα που χρησιμοποιεί. Μοιράστηκε το πρώτο φύλλο εργασίας, στο οποίο τους ζητούνταν να φτιάξουν μια χρονογραμμή για το Βυζάντιο και να γράψουν ένα σύντομο βιογραφικό σημείωμα για τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο· μια [ψηφιακή εκδοχή](#) του φύλλου εργασίας βρισκόταν αναρτημένη και στο Wiki. Για την εφαρμογή [timerime](#), την οποία δεν είχαμε ξαναχρησιμοποιήσει και την οποία δεν γνώριζαν τα παιδιά, τους ενημέρωσα πως θα προσπαθήσω να δουλέψουμε στο εργαστήριο μια ακόμη ώρα μέχρι τη συνάντηση της επόμενης φοράς, ώστε να τους γίνει μια σύντομη ξενάγηση· σε περίπτωση που δεν το κατορθώναμε, συμφωνήσαμε πως θα δούλευαν με πιο παραδοσιακό τρόπο, σε χαρτί ή σε έγγραφο προγράμματος επεξεργασίας κειμένου. Η εργασία θα ολοκληρωνόταν ομαδικά και τα παιδιά ενθαρρύνθηκαν να αξιοποιήσουν





τη δυνατότητα που προσφέρει το Wiki για ασύγχρονη συνεργασία. Στόχος των δραστηριοτήτων αυτών ήταν κυρίως να καλυφθούν τα κενά των μαθητών σχετικά με τη βυζαντινή ιστορία, ώστε να μην αποτελέσει αυτό εμπόδιο για την εργασία της επόμενης φάσης.

### Β' φάση

2<sup>η</sup> και 3<sup>η</sup> ώρα (εργαστήριο πληροφορικής)

Οι δύο επόμενες ώρες της εφαρμογής έγιναν στο εργαστήριο πληροφορικής, αφού οι ομάδες πήραν θέση στους σταθμούς εργασίας. Γνώριζα ήδη, πριν τη συνάντησή μας, πως καμιά ομάδα δεν είχε αναρτήσει στο Wiki την εργασία της και όντως καμιά ομάδα δεν είχε να παρουσιάσει ούτε χρονογραμμή ούτε κείμενο, είτε σε ψηφιακή μορφή είτε σε χαρτί. Η αλήθεια είναι πως το γεγονός αυτό δεν με εξέπληξε, μιας και ήταν η τελευταία βδομάδα μαθημάτων πριν τις διακοπές του Πάσχα και τα παιδιά βρίσκονταν ήδη σε ανάλογο κλίμα. Ένας επιπλέον λόγος που τους είχε αποθαρρύνει εξ αρχής ήταν πως δε γνώριζαν την εφαρμογή *timeime* και στην εβδομάδα που μεσολάβησε δεν είχαμε βρει εύκαιρο το εργαστήριο, ώστε να ξεναγηθούν. Καμιά ομάδα δεν είχε αξιοποιήσει την εναλλακτική να εργαστούν με τρόπο πιο παραδοσιακό.

Ήταν πάντως η τελευταία μας συνάντηση πριν τις διακοπές του Πάσχα και αυτό –πέρα από τις συνέπειες που είχε στη συγκέντρωση των μαθητών– καθόρισε σε μεγάλο βαθμό και την εργασία μας το δίωρο αυτό, γιατί προτεραιότητα ήταν να μπορέσουμε να δουλέψουμε με τα ποιήματα, μόλις επιστρέψαμε, δεδομένου μάλιστα και του μικρού χρονικού περιθωρίου μετά τις διακοπές. Παρουσίασε λοιπόν η διδάσκουσα ένα πολύ σύντομο διάγραμμα της βυζαντινής ιστορίας με έμφαση στους τελευταίους αιώνες της παρακμής, ώστε να αποκτήσουν τα παιδιά μια εικόνα της συρρίκνωσης που είχαν υποστεί τα σύνορα της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, καθώς επίσης και μια πολύ σύντομη αφήγηση της ζωής του



Κωνσταντίνου Παλαιολόγου και των απέλπιδων προσπαθειών του να σωθεί η αυτοκρατορία.

Στη συνέχεια, οι μαθητές παραπέμφθηκαν στο [φύλλο εργασίας 2](#) και τους μοιράστηκαν τα ιστορικά κείμενα, τα οποία θα επεξεργάζονταν στη φάση αυτή. Η εφαρμογή διαφοροποιήθηκε από το αρχικό σενάριο και στο σημείο αυτό: το αρχικό σενάριο προέβλεπε πως κατά την 1<sup>η</sup> ώρα της Β΄ φάσης οι μαθητές θα επισκέπτονταν κάποια δημόσια βιβλιοθήκη, ώστε να επιλέξουν τα ιστορικά βιβλία που θα αποτελούσαν τις πηγές τους. Παρόλο που κατά ευτυχή σύμπτωση η δημοτική βιβλιοθήκη της πόλης μας βρίσκεται πολύ κοντά στο σχολείο, εντούτοις, δεν εκμεταλλευτήκαμε τη δυνατότητα αυτή για τους εξής λόγους: οι γραφειοκρατικές απαιτήσεις για να βγουν τα παιδιά από το σχολείο εν ώρα μαθημάτων –ακόμη και αν πρόκειται απλώς για επίσκεψη στη βιβλιοθήκη του διπλανού δρόμου– είναι τόσες που λειτούργησαν αποτρεπτικά. Η πιθανότητα να συναντηθούν εκτός σχολείου για να εργαστούν –και μάλιστα στη διάρκεια των πασχάλινων διακοπών– είχε φανεί ήδη από την εργασία της Α΄ φάσης πως ήταν ισχνή. Είχα λοιπόν αποφασίσει πως, εκτός από τη «Βυζαντινοτουρκική ιστορία» του Δούκα που υπήρχε στη δική μου βιβλιοθήκη, θα δανειζόμουν από τη δημοτική βιβλιοθήκη τους τόμους που φιλοξενούσε για το ζήτημα που μας ενδιέφερε. Συγκεκριμένα, από τα βιβλία που προτεινόταν στο αρχικό σενάριο, στη διάθεσή μας ήταν ο τόμος Θ΄ της *Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους* και η *Ακμή και παρακμή του Βυζαντίου* του Κορδάτου. Ως προς αυτό λοιπόν, η παρούσα εφαρμογή ακολούθησε έναν δρόμο πολύ πιο δασκαλοκεντρικό από ό,τι το αρχικό σενάριο, με όποιες βέβαια συνέπειες έχει αυτό για τις μαθητικές ταυτότητες που προωθεί το σενάριο.

Στις έξι από τις οκτώ ομάδες δόθηκαν τα αποσπάσματα από την *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* και τον Δούκα, ενώ στις άλλες δύο δόθηκαν και τα τρία αποσπάσματα: ο λόγος για τη διαφοροποίηση ήταν πως οι δύο αυτές ομάδες είναι σε γενικές γραμμές πιο αποτελεσματικές από τις υπόλοιπες. Έκρινα, λοιπόν, πως



μπορούσαν να ανταποκριθούν σε μια συνθετότερη εργασία σύγκρισης. Διαμαρτυρίες για το μέγεθος των προς εξέταση κειμένων υπήρχαν πάντως πολλές και από τις ομάδες που είχαν αναλάβει λιγότερα κείμενα. Το αρχικό σενάριο προέβλεπε πως κάθε ομάδα θα επέλεγε από τα προσφερόμενα βιβλία της βιβλιοθήκης ένα ή δύο και αυτά θα αποδελτιώνε, ενώ στο τέλος θα ενσωματώνονταν στην εργασία κάθε ομάδας τα συνολικά συμπεράσματα από όλες τις υπόλοιπες. Για λόγους χρόνου και πάλι, αλλά και επειδή δύσκολα, πιστεύω, θα ανταποκρινόταν η συγκεκριμένη ομάδα παιδιών, η δραστηριότητα αυτή δεν ενσωματώθηκε στην παρούσα εφαρμογή.

Με το [φύλλο εργασίας 2](#) ζητήθηκε από τους μαθητές να μελετήσουν τα κεφάλαια των ιστορικών βιβλίων που τους δόθηκαν και να αποδελτιώσουν τις πληροφορίες σχετικά με τη δράση του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου τα χρόνια πριν από την άλωση της Πόλης. Τονίστηκε πως δε μας ενδιαφέρουν μόνο οι πληροφορίες που δίνονται αλλά και η στάση που κρατά ο ιστορικός απέναντι στον Παλαιολόγο. Η διδάσκουσα πήγαινε από ομάδα σε ομάδα και έδινε διευκρινίσεις για το κείμενο, όποτε της ζητούνταν. Επέμεινα να εντοπίσουν χαρακτηριστικά ακαδημαϊκού λόγου στα ιστορικά κείμενα που μελετούσαν, μιας και θα τους χρειαζόνταν για την εργασία του επόμενου διώρου· τους φάνηκε αρκετά δύσκολο και προσπάθησα να τους κατευθύνω αξιοποιώντας, καταρχάς, τις γνώσεις που αποκόμισαν από το μάθημα της γλώσσας στο [κεφάλαιο](#) για τις ειδικές γλώσσες και την οργάνωση του λόγου. Με βοήθεια εντόπισαν επίσης και άλλα στοιχεία, όπως τις αναλυτικές περιγραφές, την λογική οργάνωση του κειμένου, τις διαρθρωτικές λέξεις, τη χρήση λογικών επιχειρημάτων, τον υποταγμένο λόγο.

Έγινε, επίσης, μια σύντομη παρουσίαση του [text2mindmap](#) σε κάθε ομάδα ξεχωριστά, μιας και η άγνοια των παιδιών για το `timeime` υπήρξε σοβαρό εμπόδιο στην προηγούμενη φάση. Η εφαρμογή [text2mindmap](#), που προτεινόταν στο αρχικό σενάριο, είναι εξαιρετικά απλή και κατάλληλη ακόμη και για παιδιά που δεν έχουν



προηγούμενη εμπειρία με εννοιολογικούς χάρτες, και έτσι καμιά ομάδα δε φάνηκε να έχει απορίες σχετικά με τη χρήση του.

Οι περισσότερες ομάδες δεν ολοκλήρωσαν τη μελέτη των ιστορικών κειμένων που τους δόθηκαν. Κάποιες κράτησαν σημειώσεις σε σελίδα του Wiki που έφτιαξαν για τον σκοπό αυτό, ενώ κάποιες άλλες προτίμησαν να χρησιμοποιήσουν τον επεξεργαστή κειμένου. Μια από τις ομάδες μου είπε πως δε θα μπορούσαν να εργαστούν μέσα στις διακοπές του Πάσχα, γιατί θα απουσίαζαν τα δύο από τα τρία μέλη της από την Αθήνα. Ρώτησα αν θα είχαν πρόσβαση στο διαδίκτυο και όταν απάντησαν καταφατικά, αντιπρότεινα πως θα μπορούσαν να εργαστούν μέσα από το Wiki. Δε φάνηκαν όμως να πείθονται και όντως μετά τις διακοπές δεν είχαν ολοκληρώσει την εργασία τους, αποδίδοντάς το και πάλι στην αδυναμία να εργαστούν από κοντά. Είναι, λοιπόν, το παραπάνω ένα παράδειγμα του ότι πολλά έχουν ακόμη να γίνουν ως προς την καλλιέργεια των ψηφιακών δεξιοτήτων των μαθητών αυτών.

4<sup>η</sup> και 5<sup>η</sup> ώρα (εργαστήριο πληροφορικής)

Το τελευταίο δίωρο της Β' φάσης πραγματοποιήθηκε μετά τις διακοπές του Πάσχα. Οι ομάδες πήραν θέση στους σταθμούς εργασίας στο εργαστήριο πληροφορικής και ξεκίνησε η αποτίμηση της έως εκείνη τη στιγμή εργασίας τους. Τα αποτελέσματα της δραστηριότητας που είχαν αναλάβει κατά το προηγούμενο δίωρο ήταν μοιρασμένα: άλλες ομάδες δεν είχαν εργαστεί καθόλου, χωρίς καμία δικαιολογία ή με δικαιολογίες καθόλου πειστικές ενώ άλλες ομάδες είχαν εργαστεί εξαιρετικά φιλότιμα, με αποτελέσματα περισσότερο ή λιγότερο επιτυχημένα. Από τις ομάδες που δήλωσαν ότι δεν μπόρεσαν να χρησιμοποιήσουν το text2mindmap, μόνο μια ανέλαβε πρωτοβουλία και προσπάθησε να φτιάξει σε πρόγραμμα επεξεργασίας κειμένου μια σχεδιαγραμματικού τύπου αποτύπωση της δράσης του Παλαιολόγου και της στάσης



των ιστορικών απέναντί του<sup>2</sup>. Κάποιες εργασίες δεν αναφέρονταν καθόλου στη στάση του εκάστοτε ιστορικού απέναντι στον Παλαιολόγο<sup>3</sup>, το γεγονός αυτό στάθηκε πάντως μια καλή αφορμή να συζητηθεί η στάση μας απέναντι στα ιστορικά κείμενα και να τονιστεί ότι δεν πρέπει αυτά να αντιμετωπίζονται ως κείμενα ουδέτερα, που «απλώς» αποτυπώνουν το παρελθόν, αλλά αντίθετα ως κείμενα με ισχυρή υποκειμενικότητα, στα οποία ο συγγραφέας τους ερμηνεύει μέσα από συγκεκριμένο πρίσμα το παρελθόν, πρίσμα το οποίο είναι απαραίτητο να λαμβάνει υπόψη του ο αναγνώστης.

Οι ομάδες που δεν είχαν ολοκληρώσει την εργασία τους δεσμεύτηκαν ότι θα την παρέδιδαν την επόμενη φορά και στη συνέχεια, οι μαθητές παραπέμφθηκαν στο [φύλλο εργασίας 3](#). Με αυτό τους ανατέθηκε η μελέτη ενός ποιήματος, το οποίο αντλεί έμπνευση από τη μορφή του Παλαιολόγου και η συγγραφή κειμένου που αποτυπώνει το πώς είδαν οι ποιητές τον Παλαιολόγο, σε σύγκριση μάλιστα και με τον λόγο των ιστορικών. Τα ποιήματα που ανατέθηκαν ήταν διαφορετικά μεταξύ τους: από δύο θρήνους για την άλωση της Πόλης ως το «Θάνατος και Ανάσταση του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου» του Ελύτη. Η ανάθεση των ποιημάτων έγινε από τη διδάσκουσα και σε γενικές γραμμές το κριτήριο ήταν η αναγνωστική ετοιμότητα των ομάδων. Τα πιο απαιτητικά ποιήματα, αυτά του Καβάφη και του Ελύτη, δόθηκαν στις ομάδες των οποίων τα μέλη θεωρήθηκε ότι είναι πιθανότερο να ανταποκριθούν. Άλλωστε, για το παιγνιώδες της διαδικασίας –και επειδή είχε αφαιρεθεί το κομμάτι εκείνο του αρχικού σεναρίου, στο οποίο επιλεγόταν από τον διδάσκοντα και από τα ίδια τα παιδιά η πληρέστερη εργασία για ανάρτηση στη Βικιπαίδεια– συμφωνήσαμε με τους μαθητές και τις μαθήτριες πως μετά την ολοκλήρωση των εργασιών θα ακολουθούσε ψηφοφορία, ώστε να αναδειχθεί, βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων, η πιο ολοκληρωμένη. Προφανώς, κάποια παιδιά κινητοποιήθηκαν από το γεγονός ότι

<sup>2</sup> Βλ. στον Φάκελο Τεκμηρίων το αρχείο palaiologos\_mindmap\_1.doc.

<sup>3</sup> Βλ. στον Φάκελο Τεκμηρίων το αρχείο palaiologos\_mindmap\_2.jpg.





υπεισήλθε και ο παράγοντας του ανταγωνισμού, πέρα από αυτό, όμως, θεωρώ πως η αξιολόγηση των εργασιών των συμμαθητών τους βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων καλλιέργησε στα παιδιά μεταγνωστικές δεξιότητες. Όπως φάνηκε μάλιστα και στη συνέχεια, βασικό κριτήριο για την ψήφιση της πληρέστερης εργασίας ήταν όντως αν ανταποκρινόταν στις προϋποθέσεις που είχαν τεθεί και όχι τυχόν προσωπικές σχέσεις και συμπάθειες.

Το γεγονός, βέβαια, πως κάποιες ομάδες ξεκίνησαν την εργασία για την ποίηση χωρίς να έχουν μελετήσει καλά τα ιστορικά κείμενα σήμαινε πως υπήρξε αρχικά έντονη αμηχανία για το πώς θα προχωρήσουν στις δραστηριότητες του σταδίου αυτού. Σε γενικές γραμμές, πάντως, οι συγκεκριμένες ομάδες είτε παρέδωσαν την εργασία την επόμενη φορά είτε απλώς έκαναν μια –σε κάποιες περιπτώσεις επιδερμική– μελέτη του ιστορικού υλικού, ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν στην ερώτηση που ζητούσε συγκριτική μελέτη των ιστορικών και των ποιητικών κειμένων.

Η διδάσκουσα πήγαινε από ομάδα σε ομάδα και έδινε διευκρινίσεις, όποτε αυτό της ζητήθηκε. Το ποίημα που προκάλεσε τις πιο έντονες δυσκολίες ήταν αυτό του Καβάφη: ο υπαινικτικός του τόνος, η φιλοσοφική, στοχαστική διάθεση, οι λιγιστές άμεσες πληροφορίες για τον Παλαιολόγο δυσκόλεψαν τους μαθητές. Η ερώτηση που προκάλεσε τη μεγαλύτερη αμηχανία στα παιδιά ήταν αυτή που αφορούσε στη συμβολή του ποιήματος στη διαχείριση του εθνικού πόνου και κυρίως το αν το ποίημα απευθύνεται με κάποιο τρόπο και στους συγχρόνους του ποιητή. Ως προς αυτό, θεωρώ πως η δυσκολία τους οφειλόταν και στην άγνοια της ιστορικής συγκυρίας κατά την οποία γράφτηκε το ποίημα και στο σημείο αυτό παρενέβη η διδάσκουσα βοηθητικά.

Στο φύλλο εργασίας 3 είχαν δοθεί και κάποιες ερωτήσεις για να βοηθηθούν τα παιδιά να διαμορφώσουν την απάντησή τους σχετικά με το πώς αποτυπώνεται στον ποιητικό λόγο ο Παλαιολόγος. Τονίστηκε στις ομάδες ότι δεν τους ζητείται να





απαντήσουν μια-μια τις ερωτήσεις αλλά να γράψουν ένα συνεχές κείμενο με χαρακτηριστικά ακαδημαϊκής εργασίας και με αναφορά στα κείμενα πάνω στα οποία εργάστηκαν. Καμία ομάδα δεν τελείωσε την εργασία στο δίωρο αυτό και δεσμεύτηκαν ότι θα την ολοκλήρωναν μέχρι την επόμενη συνάντηση.

Ως εργασία για το σπίτι τους ανατέθηκε να καταρτίσουν μια λίστα των ποιημάτων πάνω στα οποία εργάστηκαν όλες οι ομάδες, ξεκινώντας από το παλαιότερο για να φτάσουν στο πιο σύγχρονο, καθώς και να διαβάσουν τις εργασίες των άλλων ομάδων και να σχολιάσουν τουλάχιστον δύο από αυτές. Ως προς το σχόλιο στις εργασίες των συμμαθητών τους, ζητήθηκε να τις αξιολογήσουν λαμβάνοντας υπόψη την πληρότητα και την πειστικότητα του κειμένου και την καταλληλότητα του ύφους του. Ο σχολιασμός των άλλων ομάδων ανατέθηκε ως εργασία για το σπίτι και δεν αφέθηκε στην προαίρεσή τους, γιατί αρκετές φορές, σε προηγούμενες εφαρμογές, παρατηρήθηκε να αδιαφορούν για όσες εργασίες φιλοξενούνταν στο Wiki, με αποτέλεσμα αυτό να καταλήγει αποθετήριο εργασιών κι όχι ένας πιο ζωντανός χώρος πρακτικής γραμματισμού. Όπως άλλωστε σημειώθηκε και παραπάνω, θεωρώ ότι η αξιολόγηση των εργασιών των συμμαθητών τους, βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων, καλλιέργησε τις μεταγνωστικές δεξιότητες των παιδιών.

### *B' & Γ' φάση (σε συνεχόμενο δίωρο)*

6<sup>η</sup> και 7<sup>η</sup> ώρα (εργαστήριο πληροφορικής)

Η 6<sup>η</sup> και 7<sup>η</sup> ώρα του σεναρίου έγιναν και πάλι στο εργαστήριο της πληροφορικής. Ήδη πριν τη συνάντηση στο εργαστήριο η διδάσκουσα γνώριζε ότι δεν είχαν αναρτήσει όλες οι ομάδες την εργασία τους στο Wiki. Σχόλια στις αναρτημένες εργασίες είχαν γίνει μόνο από τη διδάσκουσα. Από το δίωρο αυτό κανονικά η πρώτη ώρα θα αφιερωνόταν στην παρουσίαση και συζήτηση των εργασιών και η δεύτερη σε μια εισαγωγική συζήτηση σχετικά με το κείμενο που θα μελετούσαν τα παιδιά για την ατομική εργασία της Γ' φάσης. Αρκετές όμως ομάδες προσήλθαν έχοντας ακόμη



εκκρεμότητες και για αυτό μέρος της πρώτης ώρας αφιερώθηκε στην ολοκλήρωση των εργασιών.

Καμία ομάδα δεν είχε πάντως ολοκληρώσει την εργασία που τους ανατέθηκε για το σπίτι. Μόνο μια ομάδα είχε κατατάξει το σύνολο των ποιημάτων βάσει χρονολογικής σειράς και καμία ομάδα δεν είχε προχωρήσει στον σχολιασμό των άλλων ομάδων. Το τελευταίο, όσον αφορά στις πιο υπεύθυνες ομάδες, είχε να κάνει και με το γεγονός πως αρκετοί δεν είχαν αναρτήσει τις εργασίες τους. Δόθηκε λοιπόν κάποιος χρόνος, για εκείνες τις ομάδες που είχαν ακόμη εκκρεμότητες, ενώ η διδάσκουσα με καθεμιά από τις υπόλοιπες ομάδες εξέτασαν τα ολοκληρωμένα κείμενα. Πέρα από το πόσο πλήρεις ήταν οι απαντήσεις ως προς το περιεχόμενο, το πρόβλημα στα περισσότερα κείμενα ήταν η δομή τους: δεν υπήρχε κάποιο γενικό σχέδιο στο οποίο υπάκουαν οι εργασίες των παιδιών αλλά φαινόταν να είναι ασύνδετες απαντήσεις προς τις βοηθητικές ερωτήσεις που είχαν δοθεί στο φύλλο εργασίας. Τα προβλήματα αυτά των κειμένων τους ανέλαβαν να διορθώσουν επιτόπου οι μαθητές.

Η καθυστέρηση αυτή ήταν η αιτία να μην γίνει τελικά προφορική παρουσίαση και συζήτηση των εργασιών. Το μεγαλύτερο μέρος της δεύτερης ώρας αφιερώθηκε στην επεξεργασία του κειμένου του Ξενάριου, στο οποίο θα βασιζόταν η εργασία των παιδιών στη Γ' φάση. Κρίθηκε ότι ήταν απαραίτητο να γίνει αυτό, μιας και το κείμενο ήταν αρκετά πιο απαιτητικό από ό,τι θα μπορούσε να αντιμετωπίσει η πλειονότητα των μαθητών της τάξης. Μοιράστηκε στα παιδιά φωτοτυπία με τα κείμενα του Ξενάριου και του Νικολούδη και μετά την ανάγνωση προσπαθήσαμε να εξομαλύνουμε τα σημεία που προκαλούσαν προβλήματα. Όντως οι απορίες των παιδιών ήταν αρκετές και αφορούσαν κυρίως στοιχεία λεξιλογίου, έκφρασης αλλά και πραγματολογικά στοιχεία. Τέλος, οι μαθητές δεσμεύτηκαν εκ νέου ότι όσες ομάδες δεν είχαν αναρτήσει την εργασία τους και σχόλια για τα κείμενα των



υπολοίπων θα το έκαναν μέχρι την επόμενη συνάντηση και ενημερώθηκαν για τη διαδικτυακή ψηφοφορία που είχε φτιαχτεί σε περιβάλλον Google Drive.

8<sup>η</sup> και 9<sup>η</sup> ώρα (εργαστήριο πληροφορικής)

Στο διάστημα μεταξύ της προηγούμενης και της τελευταίας μας συνάντησης όλες οι ομάδες ανήρτησαν τις εργασίες τους και ψήφισαν την εργασία που θεωρούσαν πιο ολοκληρωμένη, ενώ αρκετές άφησαν και σχόλιο σε άλλες ομάδες. Όσον αφορά στα τελευταία αυτά σχόλια –σε σχέση μάλιστα και με προηγούμενες εφαρμογές– δεν ήταν τα συνήθη εγκωμιαστικά σχόλια αλλά επρόκειτο για συγκεκριμένες παρατηρήσεις σχετικά με το περιεχόμενο και το ύφος των κειμένων. Όλες οι ομάδες, τόσο αυτές που ήταν έτοιμες από την προηγούμενη φορά όσο και οι υπόλοιπες, είχαν ασχοληθεί εκ νέου με το κείμενό τους στο μεσοδιάστημα και είχαν κάνει αλλαγές, βάσει όσων είχαμε συζητήσει στην τάξη και των σχολίων που είχαν γίνει στο Wiki<sup>4</sup>. Όσον αφορά στην ψηφοφορία, νομίζω πως τα παιδιά ψήφισαν όντως με βάση τα κριτήρια που τους είχαν τεθεί· εκ των υστέρων πάντως, θεωρώ πως θα μπορούσε να δοθεί μια πιο λεπτομερής ρουμπρίκα αξιολόγησης, ώστε να είναι πιο συνειδητή η επιλογή των παιδιών και να βοηθηθούν περισσότερο ως προς την καλλιέργεια μεταγνωστικών δεξιοτήτων.

Μετά την ανακήρυξη της καλύτερης εργασίας, τα παιδιά παραπέμφθηκαν στο [φύλλο εργασίας 4](#), ώστε να εργαστούν ατομικά λαμβάνοντας υπόψη τα συμπεράσματα της προηγούμενης φάσης. Ως τελευταία εργασία τους ζητήθηκε να μελετήσουν συγκριτικά ένα λογοτεχνικό κείμενο, απόσπασμα από το αφήγημα του Γιώργου Ξενάριου «Η πτώση του Κωνσταντίνου», και ένα ιστορικό κείμενο, απόσπασμα από το άρθρο του Νικόλαου Νικολούδη, «Οι ύστατοι Παλαιολόγοι: Ιωάννης Η΄ και Κωνσταντίνος ΙΑ΄».

<sup>4</sup> Βλ. ό.π. τα αρχεία palaiologos\_fyllo3\_1.doc, palaiologos\_fyllo3\_2, palaiologos\_fyllo3\_3.



Πέρα από τη δυσκολία που είχε για πολλούς μαθητές το κείμενο του Ξενάριου, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, έχει και μια άλλη ιδιαιτερότητα: παρόλο που πρόκειται για πεζογράφημα, έχει έντονα ποιητικό ύφος. Από τα παιδιά ζητήθηκε να συγκρίνουν τα δύο κείμενα ως προς τις πληροφορίες που δίνουν για το τέλος του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, το ύφος και τους στόχους τους. Δόθηκε η δυνατότητα στα παιδιά, αν ήθελαν, να συζητήσουν πρώτα τα ερωτήματα που τους δόθηκαν με τα μέλη των έως τότε ομάδων τους. Ζητήθηκε επίσης να λάβουν υπόψη τους ό,τι συζητήθηκε στην προηγούμενη φάση, καθώς και τις παρατηρήσεις που έγιναν από διδάσκουσα και μαθητές στη φάση της αξιολόγησης. Η διδάσκουσα πήγαινε από ομάδα σε ομάδα βοηθώντας και διευκρινίζοντας, όποτε αυτό της ζητήθηκε. Απορίες υπήρχαν αρκετές, που πήγαζαν κυρίως από την αμηχανία που ένιωθαν τα παιδιά απέναντι στο κείμενο του Ξενάριου.

Στο τέλος του δίωρου δεν είχαν ολοκληρώσει όλα τα παιδιά τις εργασίες τους και κλείσαμε με τη δέσμευση των παιδιών ότι εντός της εβδομάδας –που ήταν ουσιαστικά και η προτελευταία πριν το τέλος των μαθημάτων– θα αναρτούσαν τις εργασίες τους στο Wiki. Είναι πάντως χαρακτηριστικό ότι εργασία παρέδωσαν τελικά όλοι οι μαθητές και οι μαθήτριες, πράγμα που καθόλου δεν εξυπακούεται για τη συγκεκριμένη ομάδα παιδιών. Ανεξάρτητα από την ποιότητα του κειμένου που παρέδωσαν, νομίζω πως η προθυμία των παιδιών οφείλεται κατά μεγάλο μέρος στο ότι ένιωσαν τη σιγουριά ότι μπορούν να χειριστούν αυτό που τους ανατέθηκε: η εργασία επέμενε με σαφήνεια σε γνώσεις που είχαν αποκτηθεί στην προηγούμενη φάση και αυτό έκανε τα παιδιά να αισθανθούν ότι μπορούν να ανταποκριθούν<sup>5</sup>.

<sup>5</sup> Βλ. ό.π. τα palaiologos\_fyllo4\_1.doc, palaiologos\_fyllo4\_2.doc, palaiologos\_fyllo4\_3.doc.



## ΣΤ. ΦΥΛΛΟ/Α ΕΡΓΑΣΙΑΣ

### ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1

1. Αφού θυμηθείτε γεγονότα, πρόσωπα και μνημεία του Βυζαντίου, να τα τοποθετήσετε σε μια χρονογραμμή που θα δημιουργήσετε στον υπολογιστή σας χρησιμοποιώντας την εφαρμογή [timerime](#) ή όποια άλλη προτιμάτε εσείς (για το [timerime](#) χρειάζεται εγγραφή με ηλεκτρονική διεύθυνση).

Για να φρεσκάρете τις γνώσεις σας για τη βυζαντινή ιστορία μπορείτε να συμβουλευτείτε τις εξής πηγές:

- το ψηφιακό [βιβλίο](#) βυζαντινής ιστορίας που διδαχθήκατε στο Γυμνάσιο,
- την [ιστοσελίδα](#) με το βιβλίο βυζαντινής ιστορίας από το πρόγραμμα εκπαίδευσης μουσουλμανοπαίδων του Υπουργείου Παιδείας,
- την [ιστοσελίδα](#) του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού με ιστορικές πληροφορίες για όλες τις περιόδους της ελληνικής ιστορίας.

Να εμπλουτίσετε τη χρονογραμμή σας με εικόνες, αξιοποιώντας και βυζαντινά μνημεία της πόλης σας.

Αναρτήστε την εργασία σας στο Wiki της τάξης, όπου και θα την σχολιάσω. Σχολιάστε κι εσείς τις εργασίες των άλλων ομάδων: είναι τα κείμενά τους ολοκληρωμένα ως προς τις πληροφορίες που παρέχουν; Είναι το ύφος των κειμένων κατάλληλο ως προς το επικοινωνιακό πλαίσιο εντός του οποίου γράφτηκαν; Είναι η χρονογραμμή τους αισθητικά ενδιαφέροντα;

2. Να γράψετε ένα σύντομο βιογραφικό σημείωμα για τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο: βιογραφικά στοιχεία, πορεία, δράση, επιλογές. Ποιος είναι αυτός ο βασιλιάς με τον οποίο θα ασχοληθούμε τις επόμενες ώρες; Αναρτήστε την εργασία σας στο Wiki της τάξης.



## ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2

### Ο ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

- Να μελετήσετε τα αποσπάσματα από τα βιβλία ιστορίας που έχετε στη διάθεσή σας και που αναφέρονται στη δράση του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου τα τελευταία χρόνια πριν από την Άλωση της Πόλης.

(για μια εισαγωγική εικόνα των γεγονότων πριν από την Άλωση μπορείτε να δείτε [εδώ](#)).

- Κρατήστε σημειώσεις σχετικά με τα εξής:

- πώς έδρασε ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος ως τελευταίος αυτοκράτορας του Βυζαντίου;
- Ποια θέση κρατά ο κάθε ιστορικός απέναντι στον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο;

- Στη συνέχεια, να φτιάξετε έναν εννοιολογικό χάρτη στον οποίο θα παρουσιάσετε τα συμπεράσματά σας. Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε την εφαρμογή [text2mindmap](#) ή οποια άλλη προτιμάτε εσείς.

- Αναρτήστε την εργασία σας στο Wiki της τάξης, όπου και θα την σχολιάσω. Σχολιάστε επίσης τις εργασίες των άλλων ομάδων: αποτυπώνονται επαρκώς οι πληροφορίες που δίνουν τα ιστορικά κείμενα για τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο; Ερμήνευσαν σωστά τη στάση του ιστορικού απέναντι στον Παλαιολόγο;





### ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 3

#### Ο ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Αφού παρακολουθήσαμε πώς είδαν οι ιστορικοί τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, τώρα θα δούμε πώς τον είδαν οι ποιητές. Άραγε θα είναι η άποψή τους ίδια ή διαφορετική; Εστιάζουν στα στοιχεία εκείνα για τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο που ενδιέφεραν τους ιστορικούς; Ο «ποιητικός» Κωνσταντίνος Παλαιολόγος είναι ίδιος με τον «ιστορικό» Κωνσταντίνο Παλαιολόγο;

Για αρχή, λοιπόν, να μελετήσετε το ποίημα για τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο που αντιστοιχεί στην ομάδα σας:

- Σοφία-Υρώ: «Ανακάλημα της Κωνσταντινούπολης»
- Θοδωρής-Τάσος Α.-Τάσος Π.: «Το πάρσιμο της Πόλης 29 Μαΐου 1453»
- Κωνσταντίνα-Αρετή-Γιάννα: Γεώργιος Βιζυηνός, «Ο τελευταίος Παλαιολόγος»
- Διονύσης-Εύα-Νάνσυ και

Γεσθημανή-Γιάννης-Ολυμπία: Κωνσταντίνος Καρυωτάκης, «Μαρμαρωμένη Βασιλιά»

- Κική-Ελευθερία και

Δημήτρης-Ελευθερία-Φρόσω: Κωνσταντίνος Π. Καβάφης, «Θεόφιλος Παλαιολόγος».

- Αλκμήνη-Κριστίνα-Χρήστος: Οδυσσέας Ελύτης, «Θάνατος και Ανάστασις του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου».

Θα σας βοηθήσουν ίσως οι εξής ερωτήσεις:

- α) Ποιες πληροφορίες για τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο δίνονται στο ποίημα;
- β) Γιατί πιστεύετε πως αυτές οι πληροφορίες παρακίνησαν τον ποιητή να γράψει για τον Παλαιολόγο;



γ) Συσχετίστε τις πληροφορίες αυτές με τις αντίστοιχες που αντλήσατε από τις ιστορικές πηγές. Μαθαίνουμε τα ίδια στοιχεία από το ιστορικό κείμενο και το ποιητικό κείμενο; Ως προς τι διαφοροποιούνται; Ως προς τι συγκλίνουν;

δ) Το ποίημα που διαβάσατε αναφέρεται σε μια εθνική συμφορά. Πώς βοηθά κατά τη γνώμη σας η ποίηση στο να διαχειριστούν οι επόμενες γενιές τον πόνο που γεννά η συμφορά αυτή; Θεωρείτε πως ο ποιητής αναφέρεται στο παρελθόν μόνο ή απευθύνεται και στους συγχρόνους του;

ε) Το ποίημα που μελετήσατε ανήκει στην παραδοσιακή ή τη μοντέρνα ποίηση; Με ποια στοιχεία στηρίζετε την άποψή σας αυτή; Αν χρειάζεστε βοήθεια, μπορείτε να συμβουλευτείτε τον συγκεντρωτικό πίνακα που είναι αναρτημένος στο Wiki.

Να καταγράψετε τα συμπεράσματά σας σε ένα κείμενο που θα αναρτήσετε στο Wiki της τάξης.

#### ΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΠΙΤΙ

1. Αφού λάβετε υπόψη την κατάταξη του δικού σας και των υπόλοιπων ποιημάτων στην παραδοσιακή ή τη μοντέρνα ποίηση, να καταρτίσετε μια λίστα ξεκινώντας από το πιο παραδοσιακό και φτάνοντας στο πιο μοντέρνο ποίημα.

Να παραθέσετε τη λίστα σας σε μορφή σχολίου στη σελίδα του Wiki όπου βρίσκεται αναρτημένο το ποίημά σας.

2. Να διαβάσετε τις εργασίες των υπόλοιπων ομάδων και να κάνετε σχόλιο σε δύο τουλάχιστον ομάδες. Να τους αξιολογήσετε παίρνοντας υπόψη κατά πόσο είναι πλήρης η απάντησή τους, κατά πόσο είναι πειστικές οι απόψεις που παρουσιάζουν, κατά πόσο είναι κατάλληλο για την επικοινωνιακή περίσταση το ύφος του κείμενού τους.



## ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 4

### ΑΤΟΜΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σας δίνονται αποσπάσματα από το έργο του Γιώργου Ξενάριου *Η πτώση του Κωνσταντίνου*, το οποίο, αν και κατατάσσεται στην νεοελληνική πεζογραφία, χαρακτηρίζεται ως *ποιητικό αφήγημα*, καθώς και από το ιστορικό άρθρο του Νικόλαου Νικολούδη με τίτλο «Οι ύστατοι Παλαιολόγοι: Ιωάννης Η΄ και Κωνσταντίνος ΙΑ΄».

Αφού τα μελετήσετε, να γράψετε ένα άρθρο στο οποίο θα συγκρίνετε μεταξύ τους το λογοτεχνικό με το ιστορικό έργο ως προς τις πληροφορίες που δίνουν για το τέλος του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, το ύφος των δύο κειμένων και τους στόχους που υπηρετούν.

#### Κείμενο 1: Νικόλαος Νικολούδης, Οι ύστατοι Παλαιολόγοι: Ιωάννης Η΄ και Κωνσταντίνος ΙΑ΄ (απόσπασμα)

Ενόσω συνέβαιναν αυτά στο Μεσοτείχιον, η θέα των τουρκικών σημαιών κοντά στην Κερκόπορτα επέτεινε τη σύγχυση. Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος έτρεξε στην Κερκόπορτα, ήταν όμως πια αδύνατο να σταματήσει η διείσδυση των Τούρκων. Επέστρεψε λοιπόν στην κοιλάδα του Λύκου, απ' όπου επίσης οι Τούρκοι είχαν πια αρχίσει να μπαίνουν στην Πόλη, αποφασισμένος να πεθάνει ηρωικά. Πετώντας τα αυτοκρατορικά εμβλήματα όρμησε μέσα στη μάζα των εχθρών. Μαζί του βρίσκονταν τρεις πιστοί συμπολεμιστές του, ο εξάδελφός του Θεόφιλος Παλαιολόγος, ο Ιωάννης Δαλμάτης και ενδεχομένως ένας Ισπανός ευγενής, ο δον Φρανσίσκο ντε Τολέδο. Σκοτώθηκαν όλοι τους, κανείς όμως δεν ξέρει με ποιον ακριβώς τρόπο.



## Κείμενο 2: Γιώργος Ξενάριος, Η πτώση του Κωνσταντίνου (απόσπασμα)

Στου χαλασμού πέφτουν τα τείχη. Εχθρική και μεγάλη η ρωγή επιτρέπει. Σαν είσοδος και πάνω στο άτι. Σαν σπάσει ο τράχηλος του ζώου και συνθλιβεί ο αυχένας. Μεσ στην αντάρα θα φανεί ο στρατηλάτης. Με σκόνη στα μαλλιά και μαύρο, μαύρο στο στέρνο.

Χωρίς φρουρά και ταπεινός με συναγμένους άλλους.

Ο μελαχρινός πλησίασε. Εικοσιτριάχρονο αγόρι και μελαχροινό αλλά με την αίγλη της προφύρας. Σαρίκια προστατεύουν και πυκνή στρατιά μελαχρινών τον μακρυνό φόβο του αγουριού. Απ' το μεγάλο ρήγμα με ορδές εισβάλλουν. Λεία και λάφυρα και κτήματα και πλούτη και κτήνη υπόσχεται ο εικοσιτριάχρονος· στον που θα φέρει το κεφάλι τη θέση του πρώτου υποτακτικού.

Σκόνη σηκώθηκε πολλή. Σκόνη πολλή καθώς εισχώρησε ο μελαχροινός. Και τα γαλάζια νερά του Βόσπορου και οι ακτές της Προποντίδας κι όλα τα ξεροπόταμα βγάλαν το αίμα που 'χαν μαζέψει μήνες, χρόνια τώρα, και το ξέρασαν και μύριζε η Πόλη κι ο κόσμος όλος οχτώ μέρες το αίμα σάπιο. Τη συντριβή που μέτρησαν με το δικό τους σώμα. Καθώς διάβαιναν την κοίτη και τους πήρε



ψηλά ο δικαστής να τους ξαναγεννήσει μέσα στον όνυχα και τον νεφρίτη.

Ζητήθηκε η κεφαλή. Με μακρυνά μαλλιά. Καπνισμένη να φτάσει στα χέρια του αμηρά. Ο εικοσιτριάχρονος ακόμη φοβόταν. Ότι αίμα ελληνικό ζητήθηκε και ρίζες έβγαλε μέσα στον κοπετό. Ύαγος στην άκρη της φτελιάς και οσμές πληγής. Σαν τράχηλος ίππου σπασμένος, σαν όψη μακρυνή της φωνής, σαν πόθος στην ακροποταμιά. Στις πυκνές λόγχμες του ποταμού. Στον βάραθρο κόσμο. Ζητήθηκε η κεφαλή. Απόθεσε το σκεύος. Κύπελλο και χρυσός στα χέρια του αναγνώστη.

Το κεφάλι αποκόπηκε. Τώρα δεν είναι αυτοκράτωρ, ένα κρανίο μέσα στο ρέμα, πλάι στη σαύρα και την κρύα πέτρα. Ο αξιωματούχος το συναντά με το βλέμμα. Στα σβησμένα μάτια βλέπει την ευκαιρία. Ότι δικό του λάφυρο θα το παρουσίαζε στον μελαχροινό. Το κεφάλι του Κωνσταντίνου ότι τη δική του λάμα συνάντησε. Κι όχι του Χριστιανού που ικέτευσε ο βασιλεύς.

Ποια μυστική φωνή ράγισε;  
Ποια κόγχη φυλά το μυστικό;



Πού να γείρει το κουρασμένο βλέμμα;  
Πώς να μετρήσει το μέταλλο στο κράμα;  
Πώς να δεχθεί τον υετό, το αχανές γκρέμος;

Αγίασμα και μύρο και αποφορά  
Ταπεινός με συναγμένους άλλους.

Μεταφέρει την πολυφίλητη κεφαλή κα με τα δυο χέρια την παραδίδει στις φυλές του τον ταγό. Έχθιστος ο πορθητής σε πάσσαλο με χρυσά την καρφώνει. Να την περιφέρει, καθώς τα μάτια των παιδιών θα κοιτάζουν εκστατικά το μαραμένο χέιλι. Και τα μάτια σπασμένα θα χύνονται στις κάτωχρες παρειές, θα φτάνουν στο άχρηστο πια στόμα, όπου μια γλώσσα άλλη θα το αψηφά και θα γεμίζουν άστρα οι μακρυνοί λειμώνες του ουρανού. Να το περιφέρει στον πάσσαλο, μια παράξενη γητειά, μια λαμπηδών θα αναφανεί και θα φωτίσει το μέσα του κεφαλιού και θα ταραχτεί η θάλασσα και θα έρθει ο μέγας σεισμός, σκοτεινά έγκατα θ' αποκαλυφθούν κι η γη για πρώτη φορά θα παραιτηθεί από τον φλοιό της κι ό,τι ως τώρα βασίλειο ήταν του χου και χθόνια επικράτεια του χιονιού θα αναδυθεί μέσα στη λάμψη και θα στίλβει η ίδια κεφαλή σ' όλα τα χρώματα της γης, σ' όλα τα σώματα, στην άκρη του γυαλιού καθώς το πλησιάζει χωρίς φόβο στην εγκοπή ο





μοναχικός στρατιώτης.

Αποκτά την κεφαλή ο πορθητής και με τα δυο χέρια την αποθέτει στο τειχίο του ληνού. Στον μελαχροινό απονέμει τις ύπατες τιμές με το τυπικό. Και τα μακρυνά μαλλιά δοκιμάζει για πάντα στον μαχαιριού την κοφτερή λεπίδα.



## **Z. ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΟΧΕΣ**

Κατά την εφαρμογή του σεναρίου είναι δυνατό να επεκταθεί η μελέτη των ιστορικών πηγών, κυρίως αν απευθύνεται σε μαθητές της Β΄ Λυκείου, οι οποίοι διδάσκονται Βυζαντινή Ιστορία. Επίσης, αν το σενάριο εφαρμοστεί στην Α΄ Λυκείου, στο πλαίσιο της θεματικής ενότητας «Παράδοση και μοντερνισμός στη νεοελληνική ποίηση», είναι δυνατό να περιοριστεί η έκταση των ιστορικών πηγών που θα μελετήσουν οι μαθητές, αν ο διδάσκων θέλει να επιμείνει περισσότερο στα λογοτεχνικά κείμενα. Σε αυτήν την περίπτωση μπορεί εκ των προτέρων να επιλέξει ο διδάσκων σύντομα αποσπάσματα από ιστορικά έργα που αναφέρονται στη δράση του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ή να παραπέμψει τους μαθητές σε ιστοσελίδες με ιστορικό περιεχόμενο.

## **H. ΚΡΙΤΙΚΗ**

Αρκετές ομάδες αντιμετώπισαν δυσκολίες στη χρήση του εργαλείου δημιουργίας εννοιολογικών χαρτών και το εργαλείο δημιουργίας χρονογραμμής αποκλείστηκε εξ αρχής, καθώς θεωρήθηκε ότι η πλειονότητα των παιδιών δε θα μπορούσαν να ανταποκριθούν εντός του χρονικού διαστήματος που είχαμε στη διάθεσή μας. Η δυσχέρεια πάντως, όσον αφορά στους εννοιολογικούς χάρτες, θεωρώ πως έχει να κάνει λιγότερο με τη διαδικτυακή εφαρμογή και περισσότερο με την απειρία των παιδιών και τη δυσκολία τους να αποδελτιώσουν κατ' αυτόν τον τρόπο τις πληροφορίες που τους δίνονταν στα κείμενα. Η μια ώρα που προτείνεται στο αρχικό σενάριο για την ξενάγηση των παιδιών στα απαραίτητα εργαλεία (χρονογραμμή, εννοιολογικοί χάρτες, Wiki) θεωρούμε πως είναι λίγη.

Τα παραπάνω όμως είναι δυσκολίες που με τον έναν ή τον άλλον τρόπο ξεπερνιούνται και η αλήθεια είναι πως, παρά την απροθυμία κάποιων παιδιών να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις που αναλάμβαναν, η εφαρμογή λειτούργησε καλύτερα σε σχέση με προηγούμενες που έγιναν στο ίδιο τμήμα –τόσο ως προς την



ωριμότητα με την οποία τα παιδιά αντιμετώπιζαν τα λογοτεχνικά κείμενα, όσο και ως προς τη συνεργασία στο εσωτερικό των ομάδων και την εμπέδωση δεξιοτήτων που έχουν να κάνουν με τις ΤΠΕ. Η μετακίνηση αυτή θεωρούμε πως αποδεικνύει ότι η ενσωμάτωση των ΤΠΕ και της ομαδικής εργασίας αποδίδει καρπούς, με προϋπόθεση τη δική μας επιμονή.

Περιθώρια, βέβαια, για μια περισσότερο απαιτητική καλλιέργεια ψηφιακών και κριτικών δεξιοτήτων υπάρχουν, αλλά οι κατακτήσεις των μαθητών στη συγκεκριμένη εφαρμογή ήταν αυτές στις οποίες μπορούσε να ανταποκριθεί η συγκεκριμένη ομάδα παιδιών σε αυτήν τη χρονική συγκυρία. Νομίζω πως το γεγονός ότι το σενάριο προσαρμόστηκε στο τι μπορούσε στη συγκεκριμένη φάση να επιτύχει η ομάδα, καθώς και στον ρυθμό εργασίας τους, έπαιξε ρόλο ώστε, παρά τις καθυστερήσεις, τα αποτελέσματα να είναι σε γενικές γραμμές –και σε σύγκριση και με προηγούμενες εφαρμογές– ικανοποιητικά.

## Θ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Οικονόμου, Β. 2012. Νοητικοί και Εννοιολογικοί χάρτες. <https://economu.wordpress.com/%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%85%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CF%8C/%CE%BD%CE%BF%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%AF-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B5%CE%BD%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%AF-%CF%87%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B5%CF%82/> [21/05/2014].

Παντζαρέλας, Π. 2012. Τα βασικά εργαλεία των ΤΠΕ στη διδασκαλία της λογοτεχνίας και οι χρήσεις τους: περιβάλλοντα παραγωγής λόγου, λογισμικό παρουσίασης και διαδίκτυο. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. [http://www.greeklanguage.gr/sites/default/files/digital\\_school/3.1.2\\_pantzarelas\\_0.pdf](http://www.greeklanguage.gr/sites/default/files/digital_school/3.1.2_pantzarelas_0.pdf) [21/05/2014]



## ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

### ΚΕΙΜΕΝΑ 1

ΜΩΑΜΕΘ: Άφησέ μου την Πόλη, πριν πάθει μεγάλο κακό, και φύγε ειρηνικά με όλους τους άρχοντες και τα υπάρχοντά σας. Πήγαινε να κυβερνήσεις το Μοριά και στους αδελφούς σου εγώ θα δώσω άλλες επαρχίες. Και θα παραμείνουμε φίλοι. Όσοι θελήσουν να μείνουν στην Πόλη, κανείς δε θα πάθει κακό από κανέναν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ: Το να σου παραδώσω την Πόλη δεν είναι έργο δικό μου ούτε κανενός άλλου από όσους κατοικούμε σ' αυτή. Κοινή απόφασή μας είναι να πεθάνουμε και να μη λυπηθούμε τη ζωή μας. Αν όμως λύσεις την πολιορκία και αποχωρήσεις, δεχόμαστε να σου καταβάλουμε ετήσιο φόρο, και πάνω από τις δυνάμεις μας. Και άλλα θέματα να συζητήσουμε, εάν αποδεχθείς ειρήνη.

ΜΩΑΜΕΘ: Δεν είναι δυνατό σε μένα ν' αποχωρήσω. Ή παίρνω τώρα την Πόλη ή με παίρνει αυτή, ζωντανό ή νεκρό.

Δούκας (ιστορικός της Άλωσης)

Μόλις άνοιξαν οι πύλες του κάστρου ο Σουλτάν Μεχμέτ μπήκε στην Πόλη με 70-80 χιλιάδες στρατό και τράβηξε ίσια προς το Παλάτι του Κωνσταντίνου. Εκεί όμως βρίσκονταν κάμποσες χιλιάδες στρατιώτες Ρωμαίοι αποφασισμένοι να το φυλάξουν. Γι' αυτό έγινε εκεί μεγάλη μάχη, για το πάρσιμο του Παλατιού. Σ' αυτή τη μάχη σκοτώθηκε κι ο αυτοκράτορας. Το νεκρό σώμα του όμως δε βρέθηκε ποτέ. Το πήραν οι άπιστοι και το παράχωσαν στο Σολού Μοναστήρ. Κι ως τώρα οι Ρωμαίοι διηγούνται πολλά και θαυμαστά γι' αυτόν. [...] Ύστερα ο Πορθητής πήγε στην Αγία Σοφιά. Μα όσοι ήταν μέσα στην εκκλησία και από τα γύρω σπίτια άρχισαν να τουφεκούν και να ρίχνουν βόμβες και υγρή φωτιά ενάντια στους στρατιώτες του Ισλάμ και ν' αντιστέκονται πολύ. Γι' αυτό ο πόλεμος μέσα στην Πόλη βάσταξε τρεις μέρες και την τρίτη μέρα έπεσε η Αγία Σοφιά.

Εβλιγιά Τσελεμπή (Τούρκος περιηγητής, 17ος αι.).



Ευρωπαϊκή Ένωση  
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ  
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ  
*επένδυση στην κοινωνία της γνώσης*  
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ  
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ  
2007-2013  
πρόγραμμα για την ανάπτυξη  
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

[Πάρθεν η Ρωμανία]

Έναν πουλίν, καλόν πουλίν εβγαίν' από την Πόλην·  
ουδέ στ' αμπέλια κόνεψεν ουδέ στα περιβόλια,  
επήγεν και-ν εκόνεψεν και σου Ηλί' τον κάστρον.

Εσειξεν τ' έναν το φτερόν σο αίμαν βουτεμένον,  
εσειξεν τ' άλλο το φτερόν, χαρτίν έχει γραμμένον.

Ατό κανείς κι ανέγνωσεν, ουδ' ο μητροπολίτης·  
έναν παιδίν, καλόν παιδίν, έρχεται κι αναγνώθει.

Σίτ' αναγνόθ', σίτε κλαίγει, σίτε κρούει την καρδίαν.

«Αλί εμάς και βái εμάς, πάρθεν η Ρωμανία!»

Μοιρολογούν τα εκκλησιάς, κλαίγνε τα μοναστήρια  
κι ο Γιάννης ο Χρυσόστομον κλαίει, δερνοκοπιέται.

- Μη κλαις, μη κλαις, Αϊ-Γιάννε μου, και δερνοκοπισκάσαι.
- Η Ρωμανία πέρασε, η Ρωμανία 'πάρθεν.
- Η Ρωμανία κι αν πέρασεν, ανθεί και φέρει κι άλλο.